

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวุลัมบูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
ของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีประเทศอินโดนีเซียกับนกหัสดีลิงค์
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี
**A Comparative Study of the concept of Wulembu in
Brahminism-Hinduism of the Balinese Ethnic group in
Indonesia with Nokhassadiling in Theravada Buddhism in
Ubonratchathani Province**

ปาณิสสา มีแสง

Panisa Meesang

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: panisa2505000@gmail.com

Received: September 16, 2022; **Revised:** November 22, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “วุลัมบู” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “นกหัสดีลิงค์” ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท (3) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “วุลัมบู” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ แนวคิดเรื่อง “นกหัสดีลิงค์” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยวิธีการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมชาวบาหลี “วุลัมบู” รูปแบบพิธีเผาศพ ศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพเจ้า จิต วิญญาณ และชีวิตที่รวมเป็นหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมบาหลีการเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ คนบาหลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ คติความ เชื่อนี้ได้มีความเชื่อสอดคล้องกับนกหัสดีลิงค์กับพิธีเผาศพอันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นต่อ เนื่องมาจากการผสมผสานความเชื่อของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเกี่ยวเนื่องใน ความเชื่อของไตรภูมิ การสร้างเมรุเป็นรูปนกหัสดีลิงค์ในงานพิธีปลงศพชนชั้นเจ้านายและพระ เภระชั้นผู้ใหญ่ตามคตินิยมโบราณของชาวฮินดูนั้นจึงมีรากฐานมาจากคติความเชื่อที่ว่า นก

หัตถ์ลีลิ่ง คือสัตว์ในอุตรกรูทวิป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นกหัตถ์ลีลิ่งคือสัตว์หิมพานต์ เป็นนกใหญ่ที่มีพละกำลังมากสมควรที่จะเป็นพาหนะของเจ้านายผู้สูงศักดิ์และพระเถระชั้นผู้ใหญ่ นำดวงวิญญาณขึ้นสู่สรวงสวรรค์ตามความเชื่อในทั้งสองศาสนา

คำสำคัญ : วัวลัมบู, นกหัตถ์ลีลิ่ง, ความเชื่อ, พิธีกรรม

Abstract

This research article It has three objectives: (1) to study the concept of "Wulembu" in Brahmin-Hinduism; "NokHassadiling" in Theravada Buddhism (3) A comparative study of the concept of "Wulembu" in Brahmin-Hinduism and the concept of "NokHassadiling" in Theravada Buddhism. With the method of studying documents and interviews The study found that Bali rituals "Wulembu " cremation form An art that reflects the social processes, cremation ceremonies of people who believe in gods. The spirit and life that is united by Balinese society and culture, its connection creates the story that cows are gods who will lead the dead to heaven. Balinese people believe in reincarnation. This myth is believed to be consistent with NokHassadiling to the cremation ceremony, which is a continuation of the Buddhist belief. Brahmin-Hinduism related to the beliefs of Triphum The creation of the crematorium in the form of a NokHassadiling in the funeral ceremony of a master and a senior monk according to the ancient beliefs of the Isan people is therefore rooted in the belief that NokHassadiling is an animal in the continent of Uttar Pradesh. Another belief is that NokHassadiling is a Himmaphan creature. It is a large bird with great strength that deserves to be a vehicle of Noble lords and senior monks bring souls to heaven according to beliefs in both religions.

Key words: wulembu, NokHassadiling, belief, ritual

บทนำ

พิธีกรรมในวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บ และตาย ซึ่งปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์หรือพื้นที่แตกต่างกันออกไป พิธีกรรมงานศพถือเป็นพิธีกรรมที่ต่อยอดจากการนำเอาองค์ความรู้ที่ปรากฏในหลักการทางศาสนามานำเสนอในรูปแบบความเชื่อผ่านอุดมคติทางศาสนาในเรื่องสังสารวัฏและกฎแห่งกรรมที่นำเสนอผ่านสัญลักษณ์ที่มีรายละเอียดแตกต่างกันไป โดยจะพบว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่เสียชีวิตก็จะมีพิธีกรรมทางศาสนา ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การบรรจุโลงศพเข้ามายันสูงสุดของชีวิตคือความพ้นไปจากการตายแล้วเกิด

ในที่สุดต้องแสวงหาความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดสิ่งที่เป็นนิรันดร์คือความเจริญสูงสุด หรือพระเป็นเจ้า (ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู-กระทรวงวัฒนธรรม, 2561) ตามคติของชาวฮินดู บาหลีในประเทศอินโดนีเซียแตกต่างจากศาสนาฮินดูสายหลัก คือมีการบูชาผีบรรพบุรุษ “วูลัมบู” รูปแบบพิธีเผาศพ ของกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพเจ้า จิตวิญญาณและชีวิตที่รวมเป็นหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมบาหลีการเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ จากการศึกษาแนวคิดเชื่อว่า เมื่อมีคนตายลงจะทำให้ดวงวิญญาณเป็นอิสระและจะต้องกลับไปเกิดใหม่ หากจะเป็นอิสระได้ก็ต้องมีการฌาปนกิจศพให้เรียบร้อยเสียก่อนจึงจะถือว่าเสร็จสิ้นพิธีการ เพราะการฌาปนกิจไม่ใช่แค่การกำจัดศพ แต่เป็นการส่งดวงวิญญาณให้กลับไปสู่เทพเจ้าและเป็นผีบรรพบุรุษคอยบันดาลพูนสุขแก่ลูกหลานบนโลก กระนั้นการฌาปนกิจนั้นค่าใช้จ่ายสูงมากเนื่องจากมีพิธีกรรมค่อนข้างซับซ้อน หลายครอบครัวจึงต้องฝังศพไว้ก่อนจนกว่าจะมีเงินเพียงพอที่จะจ่ายค่างานศพ ทั้งนี้ศพของนักบวชและชนชั้นสูงจะถูกเก็บไว้เหนือผืนดินไม่ให้ฝังไว้ใต้ดิน (Haer, Debbie Guthrie; Morillot, Juliette; Toh, Lrene., 2000) โดยจะพบพิธีกรรมงานศพของชาวฮินดูบาหลี เกี่ยวข้องกับไฟและน้ำ โดยร่างผู้ตายจะถูกฌาปนกิจและเถ้ากระดูกจะถูกนำไปโปรยในแม่น้ำ (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2556) ซึ่งพิธีกรรมนี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อที่ว่า มีที่หมายปลายทางหลังความตายอยู่สองทางคือยมโลกและสวรรค์ ไฟจะช่วยปลดปล่อยกายเหตุให้เป็นอิสระ แต่น้ำกลับผูกมัดไว้ ชีวิตก็จะยังคงอยู่ในวัฏสงสาร ล่องลอยไปมาระหว่างดินแดนคนเป็นกับดินแดนคนตาย หรือเป็นอิสระหลุดพ้นและเสวยสุขในแต่ละชั้นสวรรค์ขึ้นอยู่กับการกระทำในอดีต (เทวทัตต์ ปัตตะไนก์, 2562) คนบาหลีให้ความสำคัญกับชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย การเกิดคือการเริ่มต้นชีวิต ส่วนการตายหรือการเสียชีวิต คือการเริ่มต้นในชาติภพใหม่ คนบาหลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ “วูลัมบู” คำว่า ลัมบู เป็นภาษาบาหลีที่ใช้เรียกชื่อวัว ลักษณะเป็นวัวกระทิงสีดำ ภายในหลังวัวจะเปิดออกได้สำหรับบรรจุศพคนตายเป็นโลงศพและทำการเผาไปพร้อมกับ “วูลัมบู” ในพิธี ขณะที่พิธีกรรมงานศพของพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็อ้างอิงถึงคุณค่าจากสถานะผู้นั้นว่ามีความสำคัญมากน้อยเพียงใด หากมีความสำคัญมากก็จะมีการจัดพิธีกรรมที่สมกับฐานะของผู้นั้น

ถึงพิธีกรรมงานศพ ทั้งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติต่อศพให้สมฐานะแก่การปฏิบัติต่อกัน โดยมีการยกย่องสถานะของบุคคลผู้ล่วงลับนั้นให้ประจักษ์แก่บุคคลที่อยู่ภายหลังอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยเฉพาะจะเห็นถึงการยกย่องศพด้วยการประกอบพิธีกรรมให้สมเกียรติ และที่สำคัญมีการนำสัตว์มาใช้ในพิธีดังกล่าว โดยจะพบลักษณะนี้ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูตามรูปแบบพิธีกรรมที่ชาวบาหลีใช้ “วูลัมบู” รูปแบบพิธีเผาศพ ศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่ม

คนที่เชื่อในเรื่องเทพเจ้า จิตวิญญาณและชีวิต ที่รวมเป็นหนึ่งในของสังคมและวัฒนธรรมชาวฮินดู-บาห์ลี การเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ เป็นวัชคัคคีสถิตี ชาวฮินดู-บาห์ลีให้ความสำคัญกับชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย การเกิดคือการเริ่มต้นชีวิต ส่วนการตายหรือการเสียชีวิต คือการเริ่มต้นในชาติภพใหม่ ชาวฮินดู-บาห์ลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ “วัธัมบู” คำว่า ัมบู เป็นภาษาบาห์ลีที่ใช้เรียกชื่อ วัว ลักษณะเป็นวัวกระทิงที่กำหนดสีตามวรรณะ คือ วรรณะพราหมณ์ใช้วัวสีขาว วรรณะกษัตริย์ใช้สีดำ วรรณะไวยะใช้สีแดง (Made Darmayasa, 2009) ภายในหลังวัวจะเปิดออกได้ สำหรับบรรจุศพคนตายเป็นโลงศพ และทำการเผาไปพร้อมกับ “วัธัมบู” ในพิธีกรรม (นันทวัน เพ็ชรวัฒน์, 2532) ขณะที่ ในพิธีกรรมศพของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีการใช้นกหัสติลิงค์ควบคู่ไปกับพิธีเผาศพอันเป็นความเชื่อ ที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง มาจากการผสมผสานความเชื่อ ของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, วิจักขณ์ พานิช, ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2560) อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ ที่ว่านกหัสติลิงค์ คือสัตว์ในอุตรกรูทวีป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นกหัสติลิงค์คือสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 28/447/126) เป็นนกใหญ่ที่มีพลังกำลังมาก สามารถบินไปส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของผู้ตายที่มีเหมือนนกหัสติลิงค์ จึงอยู่บนหลังนกหัสติลิงค์ นั้นได้ หากสิ้นชีวิตลงจะมี นกหัสติลิงค์มาคาบศพไปทิ้งที่อื่นโดยไม่ต้องมีการจัดงานศพในโลกมนุษย์ในความเป็นจริงยุคโบราณนั้น มีการใช้นกแร้งมาชำระศพ แต่ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลา นกใหญ่ที่คู่มืออิทธิฤทธิ์สามารถส่งวิญญาณของศพคนตายสู่สวรรค์ได้ อันถือว่าเป็นการชำระสิ่งสกปรกให้แก่แผ่นดินให้สะอาด โดยจะไม่ให้ศพคนตายตกลงบนพื้นดิน โดยได้ถูกจำลองด้วยนกหัสติลิงค์แทน ในหนังสือไตรภูมิ บรรยายลักษณะของนกหัสติลิงค์ว่า ลำตัวเป็นหงส์ หัวเป็นช้าง ทำหน้าที่คาบซากศพคนตายไปทิ้ง เพื่อมิให้ดินแดนอุตรกรูทวีปสกปรก (ลีไทย, พญา, 2551) นกหัสติลิงค์กับพิธีกรรมเผาศพอันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากการผสมผสานความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ การสร้างเมรุเป็นรูปนกหัสติลิงค์ในงานพิธีปลงศพชั้นเจ้านายและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ตามคตินิยมโบราณของชาวอีสานนั้นจึงมีรากฐานมาจากคติความเชื่อที่ว่านกหัสติลิงค์คือสัตว์ในทวีปอุตรกรูทวีป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่านกหัสติลิงค์คือสัตว์หิมพานต์ เป็นนกใหญ่ที่มีพลังกำลังมากสมควรที่จะเป็นพาหนะของ เจ้านายผู้สูงศักดิ์และพระเถระชั้นผู้ใหญ่นำดวงวิญญาณขึ้นสู่สรวงสวรรค์ได้

ด้วยเหตุที่สังคมไทยในอดีตมีความเชื่อว่าสัตว์บางชนิดรวมทั้งนกหัสติลิงค์เป็นพาหนะในการนำดวงวิญญาณของชนชั้นสูงสู่สวรรค์ได้ ดังนั้นจึงนิยมใช้พาหนะรูปสัตว์อยู่ในขบวนแห่ศพของชนชั้นสูงมาจนถึงปัจจุบัน พิธีกรรมศพแบบนกหัสติลิงค์ในจังหวัดอุบลราชธานี

เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2316 (วิราณี แ้วนทอง, 2551) โดยเจ้านายหรือคนที่สืบเชื้อสายอัญญาสี่ ที่มาจากเมืองเชียงรุ่งได้นำพิธีศพดังกล่าวมาแพร่หลายใช้ประกอบพิธีเฉพาะเจ้านายและพระเถระในการทำพิธีกรรมศพ มีขบวนแห่หลายขบวนเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เป็นขบวนหนึ่ง ที่เน้นความโดดเด่นของนกหัสติลิงค์ สัตว์สัญลักษณ์ที่มาจากป่าหิมพานต์ หัวเป็นช้าง ลำตัวเป็นนก หางเป็นหงส์ มีกลไกในส่วนหัวที่ขยับไปมาได้เฉพาะในพิธีกรรมศพ

การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity Reproduced) (กาญจนา ชินนาค, 2549) ผู้วิจัยมีแนวคิดที่จะยกตัวอย่างในการอธิบายเรื่องพิธีกรรมศพแบบนกหัสติลิงค์ของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งให้เห็นว่า กระบวนการทางสังคมพิธีกรรมศพของกลุ่มคนที่แตกต่างของสังคม และวัฒนธรรมอีสานการเชื่อมโยงเรื่องราว ตัวละครหรือผู้แสดงกลุ่มหนึ่ง ในสนามพิธีการรื้อฟื้นความทรงจำและสร้างความทรงจำทางสังคม การประกอบสร้างนกหัสติลิงค์ ที่ถูกสร้างความหมาย จากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดา แต่เป็นคนที่มีบุญบารมี และประกอบคุณงามความดี ซึ่งมีทั้งระดับชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญ หากแต่สะสมความดีตามแนวทาง สังคมวัฒนธรรมอีสาน นกหัสติลิงค์ เมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมศพ แสดงว่าผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ พิธีกรรมศพนี้คือจะไม่เจาะจงเฉพาะ เจ้าครองนครหรือพระเถระ อีกทั้งพิธีกรรมศพคนตายของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ใช้วัวลัมพูในพิธีกรรมงานศพในฐานะการยกย่องสถานะ ของผู้สิ้นชีพ

จากข้อพิจารณาทางด้านสัญลักษณ์ จึงถูกพิจารณาให้เห็นรูปแบบของพิธีกรรมศพคนตาย กับสัตว์สัญลักษณ์นั้นได้ปรากฏในลักษณะยกย่องโดยพิธีกรรมศพคนตายเหล่านี้ ยังมีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ดังจะพบพิธีกรรมศพแบบฮินดู-บาหลี ที่ใช้วัวลัมพูเป็นสัตว์สัญลักษณ์ได้ในชาวฮินดู-บาหลี ที่มีการใช้วัว ในการประกอบพิธีกรรมศพ ตามหลักปรัชญาของชาวฮินดู-บาหลี ถือว่า การเผาศพ คือการส่งมอบกายคืนสู่ธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ความตายคือการเดินทางของวิญญาณ จากชีวิตในภพภูมินี้ ไปสู่ชีวิตใหม่บนสรวงสวรรค์ และชนชาวอุบลราชธานี ที่มีการใช้นกหัสติลิงค์ในการประกอบพิธีกรรมศพเพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพศรัทธาในพิธีกรรมศพ เพราะมีความเชื่อว่าเจ้านายและพระเถระผู้ได้รับการยกย่อง ในสังคมว่าเป็นชนชั้นสูง เมื่อสิ้นชีพ หรือมรณภาพแล้วจะไปจุติในภพภูมิที่สูงกว่ามนุษย์ ซึ่งเป็นลักษณะวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องกันมา จนกระทั่งกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ปกครองเมืองอุบลราชธานี ทรงศรัทธาเลื่อมใสท่านธรรมบาล ซึ่งเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีความรู้ในพระปริยัติแตกฉาน ไม่แพ้พระเถระทางกรุงเทพมหานคร ซึ่งถึงแก่มรณภาพเสด็จในกรมสั่งให้สร้างเมรุนกหัสติลิงค์ ถวายเป็นเกียรติยศและให้เผาที่ทุ่งศรีเมือง พระสงฆ์ที่เป็นพระเถระผู้ใหญ่จึงได้รับเกียรติยศให้ขึ้นนกหัสติลิงค์ ตั้งแต่นั้นมา (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2535)

พิธีกรรมทางศาสนา ได้ผสมผสานกับคุณค่าของความตายผ่านการสร้างสัญลักษณ์สัตว์ให้เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน อีกทั้งยังนำคตินิยมความเชื่อเรื่องสัตว์ว่า เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ในรูปแบบของการยกย่องเชิดชู จึงอาจนำไปสู่การเข้าใจได้ว่า การที่ความตายกับความศักดิ์สิทธิ์ได้โยงเข้าหากันเป็นรูปแบบของ การทำให้ชีวิตหลังจากตายนั้น มีคุณค่าผ่านการมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะ ได้สืบต่อให้เห็นมิติของชุมชน ที่แม้จะแตกต่างกันในแง่ของชาติพันธุ์ แต่ยังคงแสดงให้เห็นมิติความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นคุณค่า ผ่านการตีความซึ่งนำไปสู่สิ่ง ที่ผู้วิจัยสนใจถึงคุณค่าความตาย พิธีกรรมและสัญลักษณ์สัตว์ที่จะนำมาศึกษาเปรียบเทียบการทำพิธีศพ ในทั้งสองศาสนาฮินดูในบาห์ลีและแบบพระพุทธรศาสนาเถรวาทในอีสานจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัยมีความสนใจจะค้นคว้าวิจัยในเรื่องความเหมือนและความต่างทางวัฒนธรรมที่นำเสนอสัตว์ในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นเรื่องเล่า นิทานชาดก และคติความเชื่อต่อพิธีกรรมผ่านงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ในบาห์ลี และพิธีกรรมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงรูปแบบของความเชื่อที่ทรงอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของกลุ่มคนในพื้นที่เหล่านั้น และนำเสนอคุณค่า ทางด้านกายภาพและจิตใจอันเป็นพื้นฐานของการสร้างพื้นฐานทางสังคมด้วยคติความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มคนในพื้นที่ต่อไป

วัตถุประสงค์

มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “วัฏลัมพู” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ในพระพุทธรศาสนาเถรวาท 3. ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “วัฏลัมพู” ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและแนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ในพระพุทธรศาสนาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลภาคสนามในจังหวัดอุบลราชธานีประเทศไทย และในต่างประเทศ จังหวัดบาห์ลี ประเทศอินโดนีเซีย ด้วย วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์แบบไม่มีส่วนร่วม จากพื้นที่เป้าหมาย ประชากรที่ให้ข้อมูลแยกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพราหมณ์-ฮินดู 2. กลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมในพราหมณ์-ฮินดู 3. กลุ่มศาสนิกในพราหมณ์-ฮินดู และประชากรที่ให้ข้อมูลอุบลราชธานีประเทศไทยพระพุทธรศาสนาเถรวาท 1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธรศาสนาเถรวาท 2. กลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมในพระพุทธรศาสนาเถรวาท 3. กลุ่มศาสนิกในพระพุทธรศาสนาเถรวาทประชากรที่คัดเลือกเพื่อขอสัมภาษณ์ จำนวน 30 รูป/คน ประกอบด้วย

กลุ่มประชากรการสัมภาษณ์เชิงลึก

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สุ่มแบบสโนว์บอลล์(snowball sampling)	พระพุทธศาสนาเถรวาท สุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling)
1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน	1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน
2. กลุ่มนักบวช จำนวน 5 คน	2. กลุ่มนักบวช จำนวน 5 คน
3. กลุ่มศาสนิก จำนวน 5 คน	3. กลุ่มศาสนิก จำนวน 5 คน
รวมทั้งสิ้น 30 รูป/คน	

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง ประกอบด้วยเอกสารสัมภาษณ์ผ่านการเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบพิธีเฝ้าศพของเจ้านายชนชั้นสูง ตามแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์สัตว์ อิทธิพลความเชื่อทางศาสนาต่อเรื่องความตาย และใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อค้นหารูปแบบการดำเนินชีวิตในปัจจุบันขณะของสังคมไทย การเลือกกลุ่มประชากรในสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีอาศัยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) และแบบสโนว์บอลล์ (snowball sampling) โดยมีกระบวนการสร้าง ดังนี้

1. สัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญเรื่องสัญลักษณ์ และพิธีศพของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยแบ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ 5 คน กลุ่มนักบวช 5 คน และกลุ่มศาสนิก 5 คน

2. สังเกตการณ์การดำเนินชีวิตและสัมภาษณ์กลุ่มนักบวช และกลุ่มศาสนิก เกี่ยวกับการพิธีกรรมงานศพพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยผู้วิจัยนำสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีอาศัยการสุ่มแบบเจาะจง กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สัมภาษณ์แบบสโนว์บอลล์โดยอาศัยผู้วิจัยในพื้นที่ส่งแบบสัมภาษณ์ที่ส่งไปจากประเทศไทยเมื่อสัมภาษณ์เสร็จแล้วก็ส่งแบบวิจัยกลับมาโดยทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์

3. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสัญลักษณ์สัตว์และพิธีกรรมศพในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และข้อมูล การสัมภาษณ์ นำมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ หาข้อสรุปที่เป็นรูปแบบพิธีเฝ้าศพของเจ้านายชนชั้นสูง แนวคิดเรื่องสัญลักษณ์สัตว์ อิทธิพลความเชื่อทางศาสนาต่อเรื่องความตาย ผ่านการเปรียบเทียบ

พระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ จัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยเพื่อนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์

ผลการศึกษา อิทธิพลแนวคิดเรื่อง “วัวลัมบู” ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูรูปแบบพิธีเผาศพพบว่า วัวลัมบู เป็นศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่มคนมีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าจิตวิญญาณและชีวิต ที่รวมเป็นหนึ่งในสังคมและวัฒนธรรมชาวฮินดูบาหลี การเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ เป็น สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ (ชนินทร์ ไชยศิริ, 2009) ชาวฮินดู-บาหลีให้ความสำคัญกับชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย การเกิดคือการเริ่มต้นชีวิต ส่วนการตายหรือการเสียชีวิต คือการเริ่มต้นในชาติภพใหม่ ซึ่งชาวฮินดูในบาหลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ คำว่า “วัวลัมบู” ความหมาย ลัมบู เป็นภาษาบาหลีที่ใช้เรียกชื่อ วัว มีลักษณะเป็นวัวกระทิงที่ใช้สืตามรรณะของผู้ตาย สีขาววรรณะพราหมณ์ สีดำวรรณะกษัตริย์ (อัศวิน) สีแดงวรรณะไวยศยะ (Made Darmayasa, 2009) พื้นวัวลัมบูภายในตัวสามารถเปิดออกเพื่อบรรจุโลงศพคนตาย และทำการเผาไปพร้อมกับ “วัวลัมบู” ในพิธีกรรม (นันทวัน เพ็ชรวัฒนา, 2532) ที่เรียกว่า งาเบัญ (NGABEN) (Drs. I Nyoman Singgin Wikarman, 2002)

พิธีกรรมเกี่ยวกับศพของชาวบาหลีจะเห็นถึงเรื่องราวความเชื่อที่น่าสนใจแฝงอยู่ในอิทธิพลของศาสนา และสังคมของชาวบาหลี รวมถึงความเชื่อในการทำพิธีศพของชาวอุษาคเนย์ ซึ่งมีทัศนคติที่แตกต่างของชาวอุษาคเนย์กับชาวตะวันตกที่มีต่อความตายอันอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อประเพณีการจัดงานศพที่ใช้เวลาหลายวัน และผู้ร่วมงานแสดงความรื่นเริง สนุกต่อการละเล่น การแสดงที่มีเสียงดนตรี และเพลงหรือการแสดงที่เปิดเผยในเรื่องเพศ ใช้คำหยาบคายในการดื่มเหล้า หรืออาการไม่สำรวมโศกเศร้าร้องไห้ของญาติผู้ตาย ซึ่งอย่างในงานศพของชาวบาหลีและชาวนั้น ที่มีความเชื่อในเรื่องงานศพต้องแสดงอาการดีใจ มิฉะนั้นวิญญาณจะหาหลุมศพไม่พบ ในลักษณะดังกล่าวถ้าเปรียบกันกับสังคมไทยก็อาจจะรับไม่ได้กับงานศพที่มีการแสดงทำรื่นเริง หรือการใช้คำหยาบคายในการละเล่นหรือมหรสพ จะมีความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เพราะในงานศพบรรพบุรุษจะต้องการให้เกิดการสืบทอดเผ่าพันธุ์ด้วยเสียงฆ้องหรือกลองที่ตีในพิธีศพ เป็นเสียงที่แสดงสัญลักษณ์การเปลี่ยนผ่านจากชีวิตไปสู่ความตายในการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับศพของชาวบาหลีแล้ว ภาพรวมของสังคมอุษาคเนย์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าสังคมอุษาคเนย์ในอดีตและสังคมดั้งเดิม มีโลกทรรศน์ เกี่ยวกับความตายที่แตกต่างไปจากสังคมปัจจุบันอย่างมากที่จะเข้าใจ เหตุผลบางประการหนึ่ง อาจจะเพราะว่าผู้คนเหล่านี้ยังไม่ได้รับอิทธิพลทางความคิด ความเชื่อและวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกจึงไม่เกิดการรังเกียจศพ ถึงแม้จะมีความ

กลัวแฝงอยู่ การจัดการเกี่ยวกับคนตายด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ จึงเป็นการเตรียมให้ผู้ตายเดินทางไปอยู่อีกโลกหนึ่งอย่างดีที่สุดเท่าที่ความเป็นมนุษย์จะพึงกระทำต่อผู้เป็นที่รักได้ มนุษย์ยอมรับความตายว่า คือการเปลี่ยนสภาพจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้า จึงมีการเตรียมตัวสำหรับเดินทาง ด้วยความเข้าใจว่าจะได้พบกับบรรพบุรุษในโลกหน้าที่รอคอย

ผลการศึกษา อิทธิพลแนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ในศาสนาพุทธเถรวาท เก็บข้อมูลภาคสนามด้วย สัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พบว่าการใช้นกหัสติลิงค์ควบคู่ไปกับพิธีเผาศพอันเป็นความเชื่อ ที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง มาจากการผสมผสานความเชื่อ ของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และผี (คมกฤช อยู่เต็กเค่ง, 2564) อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ (ลิไทย, พญา, 2551) ที่ว่านกหัสติลิงค์ คือ สัตว์ในอุตรกรูทวีป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นกหัสติลิงค์คือสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นนกใหญ่ที่มีพลังกำลังมาก สามารถบินไปส่งดวงวิญญาณผู้วายชนม์ถึงสรวงสวรรค์ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของผู้ตายที่มีเหนือคน จึงอยู่บนหลังนกนั้นได้ (กาญจนา ชินนาค, 2549) คำสัมภาษณ์ข้างทำเมรุนกหัสติลิงค์ในปัจจุบันมีความเป็นอารยะมากขึ้น ไม่ได้จำกัดแค่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ในสมัยก่อน พบว่ามีช่างทำนกในจังหวัดที่เพิ่มขึ้นแตกสายออกไปจากครูช่างคำหมา แสงงาม จากจังหวัดอุบลราชธานี มี ร้อยเอ็ด ยโสธร มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ที่มีการขึ้นนกได้ใน พิธีกรรมก็มีขึ้นนงของพระเถระและผู้ที่เป้นคหบดีและเชื้อสายเจ้านายในพื้นที่เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ญาติผู้ตายประสงค์จะทำการขึ้นนก หรือทำนกหัสติลิงค์ใส่ศพผู้ตายก็สามารถทำได้เช่นกันถ้ามีเงินสำหรับใช้ในพิธีปลงศพ

อิทธิพลสำคัญจากไตรภูมิ (ลิไทย, พญา, 2551) คือ ความเชื่อเรื่องบาป บุญ การเวียนว่ายตายเกิดใน 3 ภพภูมิ การหลุดพ้นจากสงสารวัฏด้วยการเข้าถึงพระนิพพาน ความเชื่อเหล่านี้คือ แก่นธรรมของพระพุทธศาสนา ไตรภูมิภูมินานำเสนอความคิดเหล่านี้อย่างชัดเจน สร้างความศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างแน่นแฟ้นตลอดมา นอกจากนี้ ไตรภูมิภูมิกถา ยังมีอิทธิพลในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับอายุของโลก การสิ้นโลก-การสร้างโลกภูมิศาสตร์จักรวาล นรก-สวรรค์ เทพยดา ป่าหิมพานต์ และสัตว์หิมพานต์ จินตนาการของกวีโบราณที่สร้างสรรค์เพื่ออธิบายและสนับสนุนความเชื่อดังกล่าว เป็นจินตนาการมหัศจรรย์ ที่ทำให้จดจำ อ้างถึง (Allusion) สืบทอด และสืบสร้าง(Perpetuation) ในพิธีกรรมศพ รูปแบบ นกหัสติลิงค์ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการทางสังคม พิธีกรรมศพของกลุ่มคนที่แตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมอีสาน การเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวผู้แสดงกลุ่มหนึ่งในพิธีการผลิตซ้ำความทรงจำและสร้างความทรงจำทางสังคม การประกอบสร้างนกหัสติลิงค์ที่ถูกสร้างความหมายจากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดาแต่เป็น คนมีที่บุญบารมีและประกอบคุณความดี ซึ่งมีทั้งระดับสูงด้านชาติกำเนิดและชาติกำเนิดที่มาจากสามัญชนหากแต่สะสมความดี ตามแนวทางสังคมวัฒนธรรมอีสานนกหัสติลิงค์ เมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมศพแสดงว่า ผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ ผู้ที่

ทำคุณงามความดี เมื่อตายไปแล้ว ผู้อยู่เบื้องหลังก็ยังระลึกถึง ผลงานที่ทำไว้ก็ได้เป็นมรดกสืบทอดคุณความดีให้กับสังคม แม้เมรุนกหัสติลิงค์จะถูกเผาไปสิ้นพร้อมกับผู้ตาย ประดุจคุณบูชาครั้งสุดท้าย องค์ความรู้และความงดงามเป็นที่น่าอัศจรรย์ในการสร้างเมรุนกหัสติลิงค์ ก็ได้ถูกสืบทอดมาโดยช่างฝีมืออีสาน นกหัสติลิงค์ สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เหล่านี้ล้วนเป็นวาทกรรม การสร้างความหมาย ความทรงจำทางสังคมที่ให้เกิดความแตกต่างทางสังคม วัฒนธรรมจึงมีลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ ซึ่งอำนาจในการควบคุม สังคมกลุ่มหนึ่ง แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพิธีกรรมนี้ก็คือ พิธีกรรมนี้เริ่มไม่ผูกขาดเฉพาะ “เจ้า” กับ “พระ” ดังในอดีต เนื่องจากปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองอุบลราชธานีเริ่มลดลงไปตามลำดับ ดังนั้นโอกาสที่จะได้จัดพิธีกรรม “ขึ้นนก” หัสติลิงค์เมื่อเสียชีวิตไปแล้วก็ย่อมน้อยลงไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่งานศพ ญาพ่อพระอุบลการประชานิตย์ (ท้าวสิทธิสาร-บุญชู พรหมวงศานนท์) เมื่อ พ.ศ. 2491 แล้ว ยังไม่เคยมีพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์ของผู้ที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองอุบลราชธานีอีกเลย หากแต่กลุ่มที่จะได้รับการจัดพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์มากก็คือ “พระเถระชั้นผู้ใหญ่” นอกจากนี้ก็ยังพบว่าการจัดพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์แก่สามัญชนทั่วไปถึง 4 คนด้วยกันมองในแง่หนึ่งนั้น การที่ปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าเริ่มลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับ และผู้ที่ได้รับการปลงศพแบบนกหัสติลิงค์ก็คือบรรดาพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ดังนั้นการที่ทำให้พิธีกรรมที่เคยเป็นเรื่อง “เฉพาะกลุ่ม” กลับกกลายเป็นพิธีกรรม “ทั่วไป” ดังในแง่ของการพบว่าการจัดพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์แก่สามัญชนทั่วไปถึง 4 คนข้างต้นนั้น ก็น่าจะมีส่วนในการช่วยให้พิธีกรรมนี้ยังคงอยู่อย่างไ้ก็ตาม การคงอยู่นั้นส่วนใหญ่ก็คงจะคงอยู่ในเชิงของรูปแบบ (form) ส่วนเนื้อหา (content) นั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา

ปัจจุบันไม่มี “เจ้านาย” องค์ไหนของทางล้านนาและเมืองอุบลราชธานี มีสิทธิ์ได้รับเกียรติอันสูงส่ง ในการปลงศพด้วยปราสาทนกหัสติลิงค์อีกต่อไปแล้ว แต่หากไม่ช่วยกันรักษา “พื้นที่” อนุรักษ์พิธีกรรมนี้ไว้เมื่อพระสงฆ์หลักผู้ใหญ่ถึงแก่กรรมภาพ คนในท้องถิ่นก็จะขาดสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ในแง่ของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ความเชื่อที่ว่าพวกตนต่างสืบเชื้อสายมาจากกลุ่ม “ล้านนา-ล้านช้าง”

ผลการศึกษา การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวัวลัมบู และนกหัสติลิงค์ เหมือนกันใน 2 ศาสนาคือ มีระบบความเชื่อเรื่องสัตว์พาหนะเหมือนกัน แต่ที่ต่างออกไปคือวัวลัมบูเป็นสัตว์พาหนะของพระคิวัที่สามารถจะนำคนตายไปสู่สวรรค์ได้ แต่นกหัสติลิงค์เป็นสัตว์วิเศษที่อยู่ในป่าหิมพานต์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท นกหัสติลิงค์ที่กล่าวถึงในอุตตรกฐทวีป มีหน้าที่คาบเอาศพคนตายไปทิ้งเพื่อมิให้แผ่นดินสกปรก มีกำลังมากเท่ากับช้าง 5 เชือก และสามารถบินคาบเอาศพคนตายไปสู่สวรรค์ได้เช่นเดียวกัน ในเรื่องความแตกต่างของแนวคิดอยู่ที่อิทธิพลในสังคมที่นับถือเทพเจ้าแบบเทวนิยม ชาวบาทลีฮินดูมีการบูชาบวงสรวงเทพกันทุกวันและในงานศพ

หุ่นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ (ขนิษฐา ไชยศิริ, 2560) วัวลัมพูในการประกอบพิธีกรรมซึ่งจะเป็นไปตามชั้นวรรณะ ที่ดูได้จากสีของวัวลัมพู กิจกรรมงานศพมีให้เห็นกันแทบทุกวันจนพัฒนาการกลายเป็นการท่องเทียวร่วมงานศพในพิธีกรรมได้ด้วย ซึ่งต่างกับชาวพุทธเถรวาท ถ้ามีการจัดงานพิธีศพ ที่ใช้นกหัสติลิงค์ จะใช้กับงานที่สำคัญเพราะถือเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์จะจำกัดผู้ที่เข้าร่วมขบวนแห่เฉพาะผู้ที่สำคัญและเกี่ยวข้องผู้ตายในงานศพนกหัสติลิงค์เท่านั้น ที่ถูกสร้างความหมาย จากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดา แต่เป็นคนที่มียุญบาร์มี และประกอบคุณงามความดี ซึ่งมีทั้งระดับชนชั้นสูง และชนชั้นสามัญ หากแต่สะสมความดีตามแนวทาง สังคมวัฒนธรรมอีสานนกหัสติลิงค์ เมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมการปลงศพแบบฌาปนกิจ แสดงว่าผู้ตายมียุญบาร์มีมากจึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ (กาญจนา ชินนาท, 2549)

ศาสนาฮินดูบาหลี่ ถือว่าพิธีกรรมเผาศพหรืองานเบ็ญ (NGABEN) (Drs. I Nyoman Singgin Wikarman, 2002) คือการเผาวัวลัมพู เชื่อว่าเป็นการส่งมอบกายคืนสู่ธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ความตายคือ การเดินทางของวิญญาณจากชีวิตในภพภูมินี้ ไปสู่ชีวิตใหม่บนสรวงสวรรค์ โดยมีสัตว์พาหนะวัวลัมพูของพระศิวะนำทางไป ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เขาพระสุเมรุ ที่ประทับของทวยเทพตามคติของชาวฮินดู พิธีกรรมศพบาหลี่จึงเปรียบเสมือนการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายกลับคืนสู่สวรรค์ หรือการกลับไปสู่สถานะเทพเจ้าดังเดิม ขั้นตอนสำคัญในพิธีนี้จึงต้องสร้าง บาเดห์หรือหออัญเชิญศพ (pelinggih meru: เปอลิงกีฮ์เมรุ) ชื่อเป็นภาษาอินโดนีเซีย (Eiseman, 2011) แบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลองนั่นเอง ขบวนแห่ บาเดห์หรือหออัญเชิญศพ แบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลอง หรือเมรุมาศในศาสนาฮินดูในบาหลี่ มีชื่อเรียกทางการว่า “อาคามินฮินดู ธรรมะ” หรือชื่อที่นิยมเรียกกัน คือ อาคามิน ติร์ตา หมายถึง ศาสนาแห่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากน้ำมนต์เป็นสิ่งสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ศาสนาแบบ ฮินดูธรรมะ เป็นการผสมผสานระหว่างฮินดูที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่ กับพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เคยแพร่หลายมาก่อนหน้านั้น โดยหลักปฏิบัติได้มาจากปรัชญาฮินดูผสมกับความเชื่อของท้องถิ่น ก่อให้เกิดฮินดูสไตล์บาหลี่ที่แตกต่างจากฮินดูแบบอินเดียมาก จากอินเดีย สู่เกาะชวา สู่กัมพูชา สู่กรุงศรีอยุธยา กระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ธรรมเนียมการสร้างเมรุมาศ ยังได้รับการสืบสาน ทั้งบนเกาะบาหลี่ กัมพูชา และไทย トラบจนวันนี้ ในขณะที่ยังมีฝรั่งชาติตะวันตกมักนิยมซื้อทัวร์ท่องเที่ยวไปร่วมพิธีกรรมศพขบวนแห่วัวลัมพู และสัตว์สัญลักษณ์อื่น ๆ ในพิธีที่มีขบวนแห่เกือบจะทุก ๆ สัปดาห์ ที่จัดขึ้นตามชุมชนต่าง ๆ บนเกาะบาหลี่ไม่ขาดสาย เช่นกัน เพราะสำหรับชาวบาหลี่ การที่มีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้าร่วมพิธีศพ ถือเป็นการให้เกียรติกับผู้ตาย และแขกผู้มาร่วม

ขบวนต้องแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองตามประเพณีก็สามารถเข้าร่วมขบวนแห่ศพเป็นประสบการณ์ชีวิตที่ยากจะลืมเลือน

พิธีกรรมศพนกหัสติลิงค์ ถ้าจะถึงการท่องเที่ยวเข้ามาร่วมพิธีทำได้ยากเพราะถือเป็นประเพณีที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่คนจะไปร่วมพิธีในขบวนแห่นกหัสติลิงค์ได้ ก็ต้องเป็นบุคคลสำคัญในงานส่วนใหญ่ก็จะเป็นข้าราชการ ผู้ว่าราชการ พระเถระชั้นผู้ใหญ่ เชื้อสายเจ้าเมืองที่ยังหลงเหลือตามลำดับชั้น ผู้ร่วมพิธีกรรมศพนกหัสติลิงค์ ในงาน นักข่าว นอกนั้นก็อยู่รอบนอกซึ่งก็อาจจะมองไม่เห็นพิธีการแห่จะได้ยินแต่เสียงเท่านั้น ซึ่งบางงานคนไทยเองก็ยังไม่สันทัดจะเข้าใกล้ขบวนแห่ได้เลยต้องมีการรับการถ่ายทอดสดจากโทรทัศน์เท่านั้น ตามขนบประเพณีให้เชิญศพขึ้นเมรุรูปนกหัสติลิงค์ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของเจ้านายเมืองเชียงใหม่เชียงรุ่งแสนหริฟ้า แล้วชักลากออกไปบำเพ็ญกุศลที่ทุ่งศรีเมืองเป็นเวลา 3 วัน การทำศพแบบนี้จะจำกัดเฉพาะกลุ่มเจ้านายเมืองอุบลราชธานีเท่านั้น (วิโรธ ศรีสุโร, 2556) มาภายหลังเมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ปกครองเมืองอุบลราชธานี ให้ยกเลิกประเพณีการเผาศพที่ทุ่งศรีเมืองและอนุญาตให้พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีคุณธรรมเมื่อมรณภาพให้จัดประเพณีการทำศพแบบนกหัสติลิงค์ได้ในเวลาต่อมา การเชิญศพขึ้นสู่หลังนกหัสติลิงค์ และจัดกระบวนแห่ในพิธีญาติพี่น้องจะแต่งตัวนุ่งขาวห่มขาว เมื่อพร้อมกันแล้วญาติผู้ใหญ่ที่เป็นประธานจะนำขันห้า ประกอบด้วยเทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ ขอมมาศพ แล้วนำศพสู่เมรุนกหัสติลิงค์ เมื่อตั้งศพเรียบร้อยแล้ว นิมนต์พระเถระทั้งสี่ชั้นนั่งบนที่นั่งหลังนกหัสติลิงค์ เพื่ออ่านคัมภีร์บนนกหัสติลิงค์ นั้นด้วย กระบวนแห่ศพจะนำเชือกหนึ่งอย่างตีผูกมัดกับฐานนกหัสติลิงค์ ซึ่งทำเป็นตะเข้ใหญ่ 3 เส้น แล้วจัดคนเข้าแถวตามเส้นเชือกนั้นเป็น 3 แถว กระบวนสุดท้ายคือตันแถวจะมีคนหามห้อยใหญ่ดีให้สัญญาณนำหน้า แถวถัดมาก็จะเป็นกระบวนพิณพาทย์เครื่องประโคมแห่ มีคนถือธงสามทางและธงช่อธงชัย กระบวนหอก กระบวนดาบ กระบวนช้าง กระบวนเครื่องยศของผู้ตาย แล้วจึงถึงกระบวนชักลากด้วยเชือกสามสายดังกล่าว เมื่อได้สัญญาณแล้วก็จะพร้อมกันตึงนกหัสติลิงค์ เคลื่อนที่แห่ไปตามถนนจนถึงวัด กระบวนท้ายคือกระบวนผู้ที่ใช้ท่อนไม้จัดตะเชือกใหญ่หากติดขัด ในกระบวนแห่นกใหญ่จะมีคนมาร่วมกระบวนมาก เรียกว่าพร้อมทั้งบ้านทั้งเมืองเลยทีเดียว เพราะถือว่าเป็นการแสดงความเคารพรักแก่ผู้ตายในครั้งสุดท้าย แม้แต่เจ้านายที่เป็นญาติกันที่อยู่เมืองอื่นก็มาร่วมงานด้วย

พิธีกรรมรำนานกหัสติลิงค์ เจ้าภาพมอบให้ผู้มีเชื้อสายเจ้านายคือ (กลุ่มอัญญาสี่ซึ่งประกอบด้วย 1. เจ้าเมือง 2. อุปฮาด/อุปราช 3. ราชวงศ์ 4. ราชบุตร เเถาะชั้นผู้ใหญ่ของชุมชน) อัญญาชาย 2 คน หญิง 2 คน เชิญผู้ชำนานไปชำนานกหัสติลิงค์ เมื่อคนทรงได้รับเชิญแล้วจะเข้าประทับทรงเชิญเจ้านางสีดามารับเชิญ และเรียกคำบูชาครูก่อนทำพิธีกรรมรำนานกหัสติลิงค์ เรียกว่า คายหน้า (วิราณี แฉ่นทอง, 2551) เมื่อคนทรงทำพิธีบวงสรวงในตอนเช้าก่อนเที่ยงแล้ว

ก็จะเข้าประทับทรง แล้วทรงเครื่อง สวมหมวก ถือศร แล้วก็ร้ายรำไปขึ้นเสลี่ยงเข้ากระบวนแห่ไปบริเวณงานศพที่มียกหัตถ์ตั้งอยู่ โดยมีคนขึ้นสัปทนแดงให้ มีทหารถือหอกจ้าวแห่ตามไปพร้อมตน พร้อมกล้วย อ้อย และบริวารตามไปเป็นแถว เมื่อไปถึงบริเวณงาน กระบวนนางทรงชำนกหัตถ์ ก็แห่ไปรอบ ๆ นกหัตถ์ และทำท่าล้อหลอกนกหัตถ์ ฝายนกหัตถ์ เมื่อเห็นคู่ต่อสู้ไปถึงก็จะยกวงว้องเสียงดังและกลองตาคระพือ แกว่งหู หันหน้าเข้าใส่คนชำนกประหนึ่งต่อสู้กัน ฝายชำนกนางทรงชำนกหัตถ์ พอได้ทีก็จะยิงศรใส่คนชำนกหัตถ์ สามลูกดอกเมื่อศรปักอกนกหัตถ์ คนอยู่ข้างในร่างนกหัตถ์ ก็จะเหวี่ยงออกมาตามรูลูกศร เมื่อนกหัตถ์ตาย ถูกศรก็จะดิ้นรนกระวนกระวายจนเจ็บไป วงตก ตาหลับ เป็นสัญญาณว่านกหัตถ์ตาย ชำนกหัตถ์ก็จะนำผ้าขาวม้ามัดส่วนหัว แล้วหันหน้านกหัตถ์ เข้าไปทางศพที่ตั้งอยู่ ก็เป็นอันเสร็จพิธีชำนกหัตถ์ แล้วเตรียมการเผาศพ ก่อนมีพิธีกรรมรำนกหัตถ์ เจ้าภาพจะจัดพิธีทอดผ้าทางศาสนาเสียก่อน หลังจากเผาและเมรุแล้ว คิณนั้นจะมีมหรสพสมโภชอุทิศไปด้วย รุ่งเช้าเก็บอัฐและเดินสามบาท นำอัฐไปก่อธาตุบรรจุต่อไป เป็นอันเสร็จพิธีทำศพแบบนกหัตถ์

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความตายและพิธีกรรม

แนวคิดวัฏลัมพูในบาทลีในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	แนวคิดนกหัตถ์ในอุบลราชธานีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
ก. รูปแบบความเชื่อ	
ความเหมือน	
(1) ความเชื่อเรื่องความตาย -ความตายคือ การปลดปล่อยวิญญาณออกจากร่างกายของเรา -ความตายเป็นจุดจบของชีวิตในโลกนี้ ซึ่งวิญญาณจะไปยังดินแดนแห่งนิรันดร์เพื่อรับการทดลองก่อนที่จะอยู่ฝ่ายพระเจ้า	(1) ความเชื่อเรื่องความตาย -การตายคือ เป็นการเปลี่ยนผ่านสถานภาพของชีวิต จากความเป็นไปสู่ความตาย ไม่มีใครหนีพ้น -เรื่องการตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องเจอเป็นสิ่งที่ต้องพลัดพรากหรือเสื่อมไปตลอด -การตาย คือ การดับไปของ สังสารอุปาทิเสสนิพพาน และอนุปาติเสสนิพพานแนวคิดการตายแล้วเกิดเวียนว่ายในสังสารวัฏและดับไปไม่มีส่วนเหลือ คือ นิพพาน” -การตายคือ เป็นส่วนหนึ่งของการมีชีวิตและเป็นที่สิ้นสุดของทุกสิ่งที่มีชีวิต

	-ความตายคือ การสิ้นสุดของชีวิตของจิตดวงหนึ่ง เป็นไปด้วยกันเป็นอย่างดี โดย เป็นพิธีกรรมหลักการเสียชีวิตไปแล้ว
ความต่าง	
(2) ความเชื่อเรื่องดินแดนนิรันดร์ -ความตายเป็นจุดจบของชีวิตในโลกนี้ ซึ่งวิญญาณจะไปยังดินแดนแห่งนิรันดร์เพื่อรับการทดลองก่อนที่จะอยู่ฝ่ายพระเจ้า	(2) ความเชื่อเรื่องความตายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ -การตาย คือ การดับไปของสังสารอูปาทิเสสนิพพาน และอนุปาทิเสสนิพพานแนวคิดการตายแล้วเกิดเวียนว่ายในสังสารวัฏและดับไปไม่มีส่วนเหลือ คือ นิพพาน”
ข. รูปแบบพิธีกรรม	
ความเหมือน	
(1) แนวคิดเชิงอุดมคติ -เป็นพิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูธาตุทั้ง 5 ในร่างกายของเรา -แบ่งตามสีของวรรณะ พราหมณ์สีขาว ชนชั้นสูงสีดำ ไวษยะสีแดง	(1) แนวคิดเชิงอุดมคติ -การจัดพิธีศพเป็นคติธรรมความเชื่อที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม -มีความเกี่ยวข้องกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ชนชั้นสูง -เป็นไปตามวัฏจักร เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดาไม่มีใครหนีพ้น
ความต่าง	
(2) ลักษณะพิธีกรรม -พิธีเผาศพ (จาเบัญ NGABEN) เป็นข้อบังคับสำหรับชาวฮินดู เป้าหมายคือการคืนสู่ต้นกำเนิดโดย พิธีเผาศพ มี 3 ระดับ คือ เล็ก กลาง ใหญ่ -สามารถทำได้ทุกรูปแบบตามความสามารถทางเศรษฐกิจ	(2) ลักษณะพิธีกรรม -มีความเกี่ยวข้องกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ชนชั้นสูง -เป็นเครื่องมือของพระสงฆ์ในการสอดแทรกคำสอนที่เป็นนามธรรม -มีการแยกการเผาศพตามฐานะที่แตกต่างกัน

ส่วนที่เหมือนกัน ทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความเชื่อว่า การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ นอกจากเป็นการชำระสิ่งสกปรกแล้ว ยังเป็นการทำบุญและอุทิศส่วนกุศลส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ ส่วนที่ต่างกันคือการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นการทำบุญแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญกุศลและมีการเก็บอัฐิไวบวชา ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มุ่งถึงพิธีกรรมและสถานที่นำส่งดวงวิญญาณ คือแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ และมุ่งหมายว่านั่นเป็นวิธีที่จะนำดวงวิญญาณกลับไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า และการได้นำดวงวิญญาณเข้าสู่โมกษะ และไม่มีการเก็บอัฐิไวบวชา

จะเห็นได้ว่าเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปตามกาลเวลาเมื่อถึงจุดเปลี่ยนข้อจำกัดต่าง ๆ ก็ยกเว้นได้เพียงแต่ว่า ไม่จำเป็นต้องบอกกล่าว เพราะแค่ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเท่านั้น แค่นี้ก็พอแล้วไปตามเหตุของกาลเวลาวัฒนธรรมที่เปลี่ยนได้ ถ้าเปลี่ยนแปลงเพื่อทำให้ดีขึ้นถึงแม้ว่าวัฒนธรรมประเพณีเรื่องพิธีกรรมเผาศพนกหัสติลิงค์จะเปลี่ยนไปสำหรับข้อจำกัด แต่รูปแบบการสร้าง และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าให้อยู่กับคนอีสานพื้นถิ่นยังคงเป็นอัตลักษณ์ตำนานที่มาแต่เดิมอยู่ไม่ได้เสื่อมสลาย ยังคงกล่าวขาน เป็นตำนานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการอนุรักษ์สืบสานประเพณีเพื่อรักษาด้านประเพณีให้ลูกหลานได้ศึกษาและสืบทอดมาทุกยุคทุกสมัยและจดจำเป็นความทรงจำที่ติดมาตลอดไปให้อยู่กับคนไทยต่อไป

การอภิปรายผล

แนวคิดเรื่องวัธัมบูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีในประเทศอินโดนีเซียและแนวคิดเรื่องนกหัสติลิงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

1. แนวคิดเรื่องวัธัมบู ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โคอุสุภราชในความเชื่อของชาวฮินดูไม่เพียงแต่เป็นสัตว์พาหนะตัวหนึ่งเท่านั้น แต่ยังได้รับการบูชาดุจดั่งเทพเจ้าองค์หนึ่ง ดังนั้นโค หรือวัวสำหรับชาวฮินดูจึงถือเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ชาวฮินดูจึงไม่ฆ่าโคและกินเนื้อวัว ในพิธีกรรมมงคลแบบฮินดู พราหมณ์จะนำมูลโคมาเจิมหน้าผาก ถือว่าเป็นมงคล และในวิหารบูชาพระศิวะมีรูปปั้นโคอุสุภราชนี้ประดิษฐานที่กลางวิหารด้วย ด้วยถือว่าเป็นสัญลักษณ์หนึ่งขององค์พระศิวะ สำหรับกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในเกาะบาหลี ใช้ วัว ในพิธีกรรมศพ โดยสร้าง รูปหุ่นรูปวัวที่มีสีตามวรรณะ ที่สร้างขึ้นไว้สำหรับบรรจุศพคนที่เสียชีวิตและจะเผาไปพร้อมกันเมื่อทำพิธี รูปแบบพิธีเผาศพ ศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในเกาะบาหลี โดยมีความเชื่อว่าเมื่อเผาศพคนตายไปพร้อมกับหุ่นรูปวัวที่ใช้เป็นโลงศพแล้วก็จะสามารถนำคนตายไปสู่สวรรค์ได้สอดคล้องกับงานวิจัย ของชาญชัย คงเพ็ชรธรรม (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม, 2558) คนเขมรถือว่าวัว เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากโคนันที่เป็นพาหนะของพระศิวะ ต่อมาเมื่อลัทธิไศวนิกายเสื่อม

ลง ความหมายของ โคนันท์ ได้ถูกแทนที่ด้วยพระโค ในยุคหลังเขมรใช้วัวเพื่อสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์เป็นเครื่องหมายแทนความสุข ในด้านรัฐศาสตร์ วัวเป็นเครื่องบำรุงขวัญกำลังใจในการสร้างบ้านแปลงเมือง วัวเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะไม่มีกรินเนื้อวัวโดยถือว่าวัวเป็น เทพเจ้าอวตารมาที่ชาวฮินดูถือว่า วัวเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ไม่กินไม่ฆ่า เพราะวัวเป็นสัตว์พาหนะของพระศิวะ และเป็นเทพนาค แต่ในความเป็นจริง ก็ยังมีการกินเนื้อวัวอยู่ (คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, 2559) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า คนฮินดูกินเนื้อวัวกันมาก่อนอยู่แล้ว และยังฆ่าวัวเพื่อบูชาয়ต่อเทพเจ้า ในคัมภีร์ฤคเวทมีหลายแห่งที่แสดงว่าชาวอารยันฆ่าและกินวัว และมีเทพบางองค์ที่โปรดปรานเนื้อวัว อย่างพระอินทร์ (ในพระเวท) นอกจากคัมภีร์พระเวท คัมภีร์อื่น ๆ เช่น อปัสตัมภคฤคยสูตร ซึ่งเป็นคัมภีร์แสดงพิธีกรรมสำหรับคฤหัสถ์ ยังกล่าวว่าให้เจ้าบ้าน “ลั้มวัว” เมื่อมีแขกมาเยือน เมื่อมีพิธีศราทธ์ และมีพิธีการแต่งงาน หรือในคัมภีร์แพทยศาสตร์ยังแนะนำให้มีการปรุงเนื้อวัวเพื่อรักษาโรคบางอย่าง ใครก็รู้ว่า ฮินดูมีข้อห้ามรับประทานเนื้อวัว ซึ่งรวมถึงไม่ให้ฆ่าวัวด้วย การฆ่า (และกิน) วัวถือกันว่าเป็นบาปหนัก (ปาตกะ) แต่ก็ไม่ใช่บาปที่รุนแรงแบบอนันตริยกรรม ที่เรียกว่า “มหาปาตกะ” เท่าฆ่าพราหมณ์ (เรียกว่า พราหมณะทหัน) แม้จะไม่ใช่บาปที่รุนแรง แต่ก็ถือเป็นเรื่องร้ายแรงอย่างมากในปัจจุบัน (คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, 2559)

2. แนวคิดและความเชื่อของนักหัตถิลิงค์ ของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท เชื่อแนวคิดเรื่อง “นักหัตถิลิงค์” แบบพิธีเผาศพของชนชั้นสูงหรือเจ้านายในภาคอีสานในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ในประเด็นของความหมายของ “นักหัตถิลิงค์” ที่ปรากฏศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพเจ้าในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทการพิจารณาสัญลักษณ์สัตว์ ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท มาจากการ พิจารณารูปแบบที่ปรากฏ ดังนี้

ก. สัญลักษณ์สัตว์ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ที่ปรากฏในคัมภีร์นักหัตถิลิงค์ เป็นสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบทโดยมีความหมายว่า นักมีเพศเพียงดังเพศแห่งช้าง โดยคำนี้ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สัญลักษณ์สัตว์ที่ปรากฏในเรื่องเล่าที่ระบุถึงป่าหิมพานต์ในป่าหิมพานต์นี้เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด รู้จักในนามของสัตว์หิมพานต์ ซึ่งล้วนแปลกประหลาดต่างจากสัตว์ที่มนุษย์ทั่วไปรู้จัก เป็นสัตว์หลายอย่างผสมกันแล้วตั้งชื่อขึ้นใหม่ สัตว์เหล่านี้เกิดจากจินตนาการของจิตรกรไทยโบราณ ที่ได้สรรค์สร้างภาพจากเอกสารเก่าต่าง ๆ สัตว์หิมพานต์ คือ สัตว์ในจินตนาการที่กวี หรือจิตรกร พรรณนาถึง อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์หรือเขาไกรลาส ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิพระร่วง และรามเกียรติ์ โดยมีลักษณะของสัตว์หลายชนิดมาประกอบกันในตัวเดียว จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ สัตว์ทวิบาท (มีสองขา) สัตว์จตุบาท (มีสี่ขา) และจำพวกปลาจำแนกตามชนิดสัตว์ ป่าหิมพานต์ เป็นประตูเชื่อม ระหว่าง แดนมนุษย์กับแดนสวรรค์ ตามคติจักรวาล การประดับตกแต่งศาสนสถานด้วยเหล่าสัตว์หิมพานต์

ด้วยเชื่อว่าสัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์วิเศษ มีอำนาจ พละกำลังมากสามารถปกป้องคุ้มครอง อาคารศาสนสถาน ให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “นกหัสติลิงค์การวิเคราะห์ในเชิงมานุษยวิทยา” (กาญจนา ชินนาค, 2549) ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เมื่อนำคติความเชื่อที่เกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งมีองค์ประกอบ ของร่างกายที่รวมกันเป็นตัวนกหัสติลิงค์แล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการรวบรวม คติความเชื่อที่จะมาจากสัตว์หิมพานต์อันมีฤทธิ์เดชมากหลายตัว คือ ความเชื่อจากหงส์ ครุฑ และช้าง มารวมกัน ทำให้ดูประหนึ่งว่านกหัสติลิงค์นั้นเป็นนกที่มีคุณสมบัติที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ คือเป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นผู้คุ้มครองอยู่บนฟ้า ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ได้จากหงส์ และเป็นสัตว์ที่มีอำนาจมหาศาลอันเทียบได้กับดวงอาทิตย์และเป็นผู้ที่มีปีกแข็งแรงบินได้รวดเร็วอย่างเช่นครุฑ และมีพละกำลังมหาศาลจากช้างจากองค์ประกอบด้าน คติความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นตัวนกหัสติลิงค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ในท้องฟ้าอันกว้างไกล มีความยิ่งใหญ่ครอบคลุมทั้งแผ่นดิน ฟ้า ผืนดิน และผืนน้ำซึ่งสามารถที่จะรองรับเอาดวงวิญญาณข้ามไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า

ข. สัญลักษณ์สัตว์ที่ปรากฏในพิธีกรรม เป็นกระบวนการทางการสร้างความหมาย (Significance) โดยจะพบว่า การนำสัตว์มาไว้ในพิธีกรรมจะพบการอธิบายนี้ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของกษัตริย์ คือ ลักษณะของสัตว์ที่เหมาะสมกับสถานภาพ เช่น ช้างแก้วจะต้องเป็นช้างเผือก เป็นที่พึ่งของเหล่าสัตว์ มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาศได้ การสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ในเชิงอุดมคติบางอย่างนั้น คือเป้าหมายที่สำคัญมากประการหนึ่ง ของการสร้างงานสถาปัตยกรรมทางศาสนา ที่อาจกล่าวได้ว่าแล้วแล้วแต่ถูกออกแบบขึ้นเพื่อเป้าหมายในการจำลองพื้นที่ ในอุดมคติอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็น เขาพระสุเมรุ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือ ชมพูทวีป ซึ่งการจำลองพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีทางสมบูรณ์ได้เลยหากขาดซึ่งองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์สัตว์ พื้นที่พุทธาวาสของวัดไทยในอดีต คือ พื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยมุ่งหวังที่จะให้มีสถานะเป็นสัญลักษณ์ของ “เขาพระสุเมรุ” ตามคติพุทธศาสนา ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่นิยมใช้ในการสื่อความหมายนี้คือการสร้าง “พระปรางค์” ที่เป็นสัญลักษณ์ของภูเขาขึ้นเป็นหลักประธานของวัดโดยล้อมรอบด้วยพระปรางค์ทิศและพระระเบียงที่สื่อความหมายถึง “เขาสัตตบริภัณฑ์” ที่โอบล้อมเขาพระสุเมรุ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า นกหัสติลิงค์หมายถึง นกหัสติลิงค์มักถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมมาปนกิจแสดงว่า ผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ โดยนกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เช่นงานวิจัยของกาญจนา ชินนาค ” (กาญจนา ชินนาค, 2549) เมื่อนำคติความเชื่อที่เกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งมีองค์ประกอบ ของร่างกายที่รวมกันเป็นตัวนกหัสติลิงค์แล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการรวบรวม คติความเชื่อที่จะมาจากสัตว์หิมพานต์อันมีฤทธิ์เดชมากหลายตัว คือ ความเชื่อจากหงส์ ครุฑ และช้าง มารวมกัน ทำให้ดูประหนึ่งว่านกหัสติลิงค์นั้นเป็นนกที่มี

คุณสมบัติที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ คือเป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นผู้คุ้มครองอยู่บนฟ้า ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ได้จากหงส์ และเป็นสัตว์ที่มีอำนาจมหาศาลอันเทียบได้กับดวงอาทิตย์และเป็นผู้ที่มีปีกแข็งแรงบินได้รวดเร็วอย่างเช่นครุฑ และมีพลังทำลายมหาศาลจากข้างจากองค์ประกอบด้าน คติ ความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นตัวแทนหัตถ์ลึงค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ในท้องฟ้าอันกว้างไกล มีความยิ่งใหญ่ครอบคลุมทั้งแผ่นดิน ผืนดิน และผืนน้ำซึ่งสามารถที่จะรองรับเอาดวงวิญญาณข้ามไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้าได้นั่นเอง

3. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “วิวัฒน์บุ” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ แนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท จากการสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในศาสนาพุทธในสังคมไทยใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในมิติต่าง ๆ นับตั้งแต่ตราสัญลักษณ์ของรัฐและเอกชน สัญลักษณ์ในจิตรกรรมและประติมากรรม สัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและสัญลักษณ์ในประเพณีและ พิธีกรรมต่าง ๆ จิตรกรรมไทยภาพเขียนที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างของไทยที่แตกต่างจากศิลปะของชนชาติอื่นอย่างชัดเจน โดยทั่วไปแล้วประติมากรรมรูปสัตว์ มักจะเป็นสัตว์ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาจากจินตนาการ หรืออุดมคติคือ “สัตว์หิมพานต์” ซึ่งมีความหมายเชิงสัญลักษณ์และคติความเชื่อ เช่น ครุฑ เป็นสัตว์กึ่งเทพที่ปรากฏในวรรณคดีที่สำคัญ โดยครุฑนั้นเป็นสัตว์ที่ทรงอำนาจเป็นอมตะและไม่มีอาวุธใดทำลายได้ จึงทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพญาครุฑว่าหากสถานที่ไหนมีอาถรรพ์แรง ผีแรง ผีเฮี้ยน ก็ให้เอาตราครุฑไปติดไว้ จะทำให้อาถรรพ์นั้นเสื่อมสลายไป จึงทำให้เป็นที่เคารพบูชาว่าเป็นของสูง เหมือนเป็นตัวแทนของกษัตริย์ เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองและมหาอำนาจ นกหัสติลิงค์ ในเชิงศิลปกรรมแล้วได้พบว่ามี การสร้างนกหัสติลิงค์หลายแห่ง มักจะเกี่ยวกับพิธีงานศพของ พระสงฆ์ที่มีพรรษามาก โดยจะ ทำเป็นปราสาทศพนกหัสติลิงค์เพราะมีความเชื่อกันว่านกหัสติลิงค์ สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ ส่วนที่เหมือนกัน ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเชื่อว่า การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศพคนตาย นอกจากจะเป็นการชำระสิ่งสกปรกแล้ว ยังเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพื่อนำดวงวิญญาณให้ไปสู่สุคติได้ ส่วนที่ต่างกันคือการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นการทำบุญแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญกุศล และมีการเก็บอัฐิไว้บูชา ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มุ่งถึงพิธีกรรม และสถานที่นำดวงวิญญาณคือแม่น้ำคงคา ด้วยมุ่งหมายว่านั่นเป็นวิธีที่จะนำดวงวิญญาณกลับคืนไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า และการได้นำพาวิญญาณเข้าสู่โมกษะ และไม่มีมีการเก็บอัฐิไว้บูชา สอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา: การสังเคราะห์คติธรรม และความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในวัดพิจิตร” (ชัยภัทร ปทุมทา; พระครูพิพัฒน์สุตคุณ; พระปลัดทัศนพล เขมจาโร; กวีภัทร ฉาวชาวนา; นพวรรณ ไชยชนะ, 2563) ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่าจึง

มุ่งศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นสัตว์ในจินตนาการหรือในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นาค สิงห์ คชสีห์ มอมนรสิงห์ กิเลน นกหัสติลิงค์ หรือ สัตว์ในโลกแห่งความเป็นจริง เช่น ช้าง โค จระเข้ ปลา ตะขาบ กระต่ายและเต่า ฯลฯ เพื่อให้เข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่มาของสัตว์สัญลักษณ์การสืบทอดทางวัฒนธรรมสู่การสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมของวัดในเขตจังหวัดพิจิตร

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อในเรื่องการนับถือวัวว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ จึงปรากฏขึ้นซึ่งวัวที่วาคือ” โคนนท” พาหนะของพระคิวนั่นเองส่วนในลัทธิไวษณพิกาย ซึ่งเป็นนิกายที่นับถือพระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เป็นใหญ่นั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการบูชาวัว แต่ประการใด ขณะที่ศาสนาพุทธนิกายมหายาน และ นิกายเถรวาท นั้นแทบจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับวัวเลย ศาสนสถานที่ยกสร้างขึ้น เนื่องด้วยคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพิกายจะประดิษฐานศิวลึงค์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระคิวนะและประติมากรรมรูป โคนนท ที่หันหน้าเข้าหาศาสนาสถานนั้น ๆ ในประเทศอินเดียเชื่อกันว่า นอกจากโคนนทจะเป็นพาหนะของพระคิวนะแล้วโคนนทยังเป็นอวตารปางหนึ่งของพระคิวนะอีกด้วย “โคนนท” ถือเป็นอวตารของพระคิวนะในรูปของสัตว์ เมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัตนเองมากขึ้น จึงได้นำเอาสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นมาเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อ เช่น วัว สิงโต แรด เสือ นกอินทรี ภูเขา และ สุนัข เป็นต้น ทั้งในวัฒนธรรมโบราณพบว่ามนุษย์ได้มีการนำสัตว์ต่าง ๆ มาเป็นสัญลักษณ์ความเชื่อของตน เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และเป็นช่องทางติดต่อกับเทพเจ้า อีกทั้งเพื่อให้วิญญาณของสัตว์ชนิดนั้น ๆ ได้ปกป้องรักษา ในยุคต่อมาจึงเปลี่ยนเป้าหมายความเชื่อไว้ที่ตัวมนุษย์ซึ่งปรากฏในรูปแบบศาสนา สอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องป้าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์” (พระมณีนพร ขนติสาโร, พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, 2563) การสร้างซุ้มประตูโขงทางเข้าวัด ซุ้มประตูโขง เปรียบเสมือนป้าหิมพานต์เป็นประตูเชื่อมระหว่างแดนมนุษย์กับแดนสวรรค์ตามคติจักรวาลการประดับตกแต่งศาสนสถานด้วยเหล่าสัตว์หิมพานต์ด้วยเชื่อว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นสัตว์วิเศษ มีอำนาจ พละกำลังมากสามารถปกป้องคุ้มครองอาคารศาสนสถาน ให้อรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ในอีกด้านหนึ่ง เพื่อให้เกิดความสวยงามตระการตา เป็นดังสรวงสวรรค์

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเรื่องเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวัวลัมพูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีประเทศอินโดนีเซีย กับนกหัสติลิงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี ได้พบองค์ความรู้ใหม่จากการแสดงให้เห็นความหมายของพิธีกรรมในมิติศาสนา แสดงให้เห็นลักษณะที่สำคัญของพิธีกรรมที่แสดงออกมา โดยปรากฏเป็นรูปแบบ ดังนี้

ววลัมพู	หุ่นสัตว์สัญลักษณ์	นกหัสติลิงค์
R. Rite พิธีกรรม - พิธีเผาศพเป็นงานรื่นเริง B. Belife ความเชื่อ - เป็นพาหนะของเทพ D. death ความตาย - เป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า A. Art ศิลปะ - ไม่มีกลไก ขยับไม่ได้ - หลังวัวเปิดออกได้ - ใช้สีดาววรรณะ ๓ สี คือ ขาว ดำ แดง T. Tourism การท่องเที่ยว - นักท่องเที่ยวร่วมขบวนแห่ - มีการจัดงานรื่นเริงสำหรับการท่องเที่ยว	R. Rite พิธีกรรม - มีพิธีเผาไปพร้อมศพ - มีขบวนแห่ B. Belife ความเชื่อ - จำลองเขาพระสุเมรุ D. death ความตาย - เป็นการส่งวิญญาณไปสู่สุคติ A. Art ศิลปะ - เป็นโรงศพ - ใช้ไม้ไผ่	R. Rite พิธีกรรม - พิธีเผาศพเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ - ขบวนแห่เฉพาะผู้เกี่ยวข้อง - มีเจ้าภาพในการจัดงาน - มีการจัดงาน น้อยมาก - พิธีเผาศพที่ศักดิ์สิทธิ์ B. Belife ความเชื่อ - เป็นสัตว์ในป่าหิมพาน D. death ความตาย - เป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า A. Art ศิลปะ - กลไก ขยับไปมาได้ - ตั้งโรงศพอยู่บนหลังนก

จากการศึกษาพบข้อสรุปใน 5 มิติ ประกอบด้วย 1. R. Rite พิธีกรรม 2. B. Belife ความเชื่อ 3. D. death ความตาย 4. A. Art ศิลปะ/ และ 5. T. Tourism การท่องเที่ยว ซึ่งมีรายละเอียดความเหมือนและความต่างกัน ดังนี้

ความต่างกันนั้น ววลัมพู ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ววลัมพู คือ 1. R. Rite พิธีกรรม เป็นพิธีเผาศพเป็นงานรื่นเริง 2. B. Belife ความเชื่อ สัตว์พาหนะของพระศิวะ 3. D. death ความตายเป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า 3. A. Art ศิลปะ คือไม่มีกลไก ขยับไม่ได้ หลังวัวเปิดออกได้ และใช้สีดาววรรณะ 3 สี คือ ขาว ดำ แดง 4. T. Tourism การท่องเที่ยว มีกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวร่วมขบวนแห่ และมีการจัดงานรื่นเริงสำหรับการท่องเที่ยว ขณะที่นกหัสติลิงค์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ 1. R. Rite พิธีกรรม เป็นพิธีเผาศพเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ มีขบวนแห่เฉพาะผู้เกี่ยวข้อง มีเจ้าภาพในการจัดงาน มีการจัดงานและประกอบพิธีนี้น้อยมาก และเป็นพิธีเผาศพที่ศักดิ์สิทธิ์ 2. B. Belife ความเชื่อ เชื่อว่านกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ในป่าหิมพาน 3. D. death ความตาย เป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า 4. A. Art ศิลปะ มีกลไก ขยับไปมาได้ และตั้งโรงศพอยู่บนหลังนก จุดที่รวมกันคือความเหมือนกัน คือ 1. R. Rite พิธีกรรม คือมีพิธีเผาไปพร้อมศพ และมีขบวนแห่ 2. B. Belife ความเชื่อ เป็นการจำลองเขาพระสุเมรุ 3. D. death ความตายเป็นการส่งวิญญาณไปสู่สุคติ 4. A. Art ศิลปะ เป็นการสร้างเป็นโรงศพ และใช้วัสดุที่สร้างส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่

บทสรุป

ศาสนาฮินดูบาหลี ถือว่าพิธีกรรมเผาศพหรือจาเบญ (NGABEN) คือการเผาวัฬมบู เชื่อว่าเป็นการส่งมอบกายคืนสู่ธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ความตายคือ การเดินทางของวิญญาณจากชีวิตในภพภูมินี้ ไปสู่ชีวิตใหม่บนสรวงสวรรค์ โดยมีสัตว์พาหนะวัฬมบูของพระศิวะนำทางไป ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เขาพระสุเมรุ ที่ประทับของทวยเทพตามคติของชาวฮินดู พิธีกรรมศพบาหลีจึงเปรียบเสมือนการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายกลับคืนสู่สวรรค์ หรือการกลับไปสู่สถานะเทพเจ้าดังเดิม ขั้นตอนสำคัญในพิธีนี้จึงต้องสร้าง บาเคห์หรือหออัญเชิญศพแบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลองนั่นเอง ขบวนแห่ บาเคห์หรือหออัญเชิญศพ แบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลอง หรือเมรุมาศในศาสนาฮินดูในบาหลี มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “อาగాมา ฮินดู ธรรมะ” หรือชื่อที่นิยมเรียกกัน คือ อาగాมา ตีร์ตา หมายถึง ศาสนาแห่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากน้ำมนต์เป็นสิ่งสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ศาสนาแบบ ฮินดูธรรมะ เป็นการผสมผสานระหว่างฮินดูที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่ กับศาสนาพุทธที่เคยแพร่หลายมาก่อนหน้านี้ โดยหลักปฏิบัติได้มาจากปรัชญาฮินเดียมผสมกับความเชื่อของท้องถิ่น ก่อให้เกิดฮินดูสไตล์บาหลีที่แตกต่างจากฮินดูแบบอินเดียมาก จากอินเดีย สู่เกาะชวา สู่กัมพูชา สู่กรุงศรีอยุธยา กระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ธรรมเนียมการสร้างเมรุมาศ ยังได้รับการสืบสาน ทั้งบนเกาะบาหลี กัมพูชา และไทย トラบจนวันนี้ ในขณะที่ยังมีฝรั่งเศสตะวันตกมักนิยมซื้อทัวร์ท่องเที่ยวไปร่วมพิธีกรรมศพขบวนแห่วัฬมบู และสัตว์สัญลักษณ์อื่น ๆ ในพิธีที่มีขบวนแห่เกือบจะทุก ๆ สัปดาห์ ที่จัดขึ้นตามชุมชนต่างๆ บนเกาะบาหลีไม่ขาดสายเช่นกัน เพราะสำหรับชาวบาหลี การที่มีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้าร่วมพิธีศพ ถือเป็นการให้เกียรติกับผู้ตาย และนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาร่วมขบวนต้องแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองตามประเพณีก็สามารถเข้าร่วมขบวนแห่ศพในพิธีนี้ได้ ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกเป็นเกียรติและเป็นที่ประทับใจอย่างยิ่ง

จะเห็นได้ว่าเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปตามกาลเวลาเมื่อถึงจุดเปลี่ยนข้อจำกัดต่าง ๆ ก็ยกเว้นได้เพียงแต่ว่า ไม่จำเป็นต้องบอกกล่าว เพราะแค่ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเท่านั้น แค่นี้ตระหนักกันไปตามเหตุของกาลเวลาวัฒนธรรมนั้นเปลี่ยนได้ ถ้าเปลี่ยนแปลงเพื่อทำให้ดีขึ้น ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมประเพณีเรื่องพิธีกรรมเผาศพพหุศาสตร์สิ่งจะเปลี่ยนไปสำหรับข้อจำกัด แต่รูปแบบการสร้าง และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าให้อยู่กับคนอีสานพื้นถิ่นยังคงเป็นอัตลักษณ์ตำนานที่มาแต่เดิมอยู่มิได้เสื่อมสลาย ยังคงกล่าวขาน เป็นตำนานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการอนุรักษ์สืบสานประเพณีเพื่อรักษาด้านประเพณีให้ลูกหลานได้ศึกษาและสืบทอดมาทุกยุคทุกสมัยและจดจำเป็นความทรงจำที่ตึงามตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- กรุณา กุศลาสัย. (2554). *ภารตวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- กาญจนา ชินนาค. (2549). *นกหัสดีลิงค์การวิเคราะห์ในเชิงมานุษยวิทยา*. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2549.
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. (2559). “อินดูกินวู การเมืองเรื่องอาหารในอินเดีย”. กรุงเทพมหานคร: มติชน. จำนวน ๓. ทองประเสริฐ. (2540). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.
- ชนินทร์ ไชยศิริ. (2560). “พระเมรุ” สถาปัตยกรรมสุดท้ายของชีวิตบนดินแดนสุดท้ายของอินดูชนแห่งหมู่เกาะบาห์ลี. งานพระเมรุ: ศิลปะสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- เชษฐ ติงสัชชิลี. (2558). *ศิลปะชาว*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เทวทัตต์ ปัตตะไนก์. (2562). *เทพปกรณัมอินเดีย*. แปลโดย ปณณวิทย์ ผสมทรัพย์ กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป.
- นันทวัน เพ็ชรวัฒนา. (2554). *บาห์ลี เกาะแห่งความลึกลับ*. กรุงเทพมหานคร: พี.ซี.พัลลิเคชั่น, 2532.
- ปรมหังสา โยคานันทะ. (2561). *ภควัตติตวาท: ราชศาสตร์แห่งการหยั่งรู้พระเจ้า*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ประทีปใจ สิกขา. (2556). *นกหัสดีลิงค์*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- พรหมา พิทักษ์. (2537). *บก.นัยแห่งสัญลักษณ์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นธรรม.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). *ศัพท์วิเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *กาลานุกรม : พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ผลิตธรรม.
- พิน ดอกบัว. (2561). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ.
- ยูวัล โนอาร์ แฮร์รี. (2554). *เซเปียนส์ : ประวัติย่อมนุษยชาติ*. แปลโดย ดร.นำชัย ชีววิวรรธน์. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสภา.
- ลิไทย, พญา. (2551). *ไตรภูมิิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของ สกสค.

วิโรจน์ ศรีสุโร. (2556). *ศิลปะอีสานกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม*.

อุบลราชธานี: อุบลกิจ ออฟเซทการพิมพ์.

วิราณี แฉ่นทอง. (2551). *การรำในพิธีทำศพแบบนักษัตรลึงคในอุบลราชธานี*. ศิลปศาสตร์

มหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย. ศิลปกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ส.พลายน้อย. (2552). *สัตว์หิมพานต์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิมพ์คำ.

ธีรภาพ โลหิตกุล. (2556). *มนตราอาเซียน เปิดประตูใจสู่การเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมเพื่อนบ้านจาก*

ประสบการณ์ล่องทศวรรษสัญจร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

ชัยภัทร ปทุมทา; พระครูพิพัฒน์สุตคุณ; พระปลัดทัศนพล เขมจาโร; กวีภัทร ฉาวชานา;

นพวรรณ ไชยชนะ. (2554). *สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์
คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร*.

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู-กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *กรมการศาสนา และอนุกรรมการ*

*ส่งเสริมกิจการศาสนา และศาสนิกสัมพันธ์ คณะกรรมาธิการ การศาสนา คุณธรรม
จริยธรรม ศิลปะและวัฒนธรรม วุฒิสภา. วิถีชีวิต 5 ศาสนิกในประเทศไทย*.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท ราไทยเพรส จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 5,.

Eiseman, Fred B. (1989). *Bali: Sekala & Niskala Volume I: Essays on Religion,
Ritual, and Art*. Singapore: Periplus Editions.

Drs. I Nyoman Singgin Wikarman. (2002). *NGABEN (upacara dari tingkat
sederhana sampai utama) NGABEN (พิธีจากระดับง่ายไประดับหลัก)*,
Penerbit Paramita Surabaya.

